

AKTUELLE PROBLEMER I DANSK LANDBRUG¹

Af J. J. Paulsen*

1. *Stillingen i dag.*

Dansk landbrug anses med rette for at være et af verdens mest effektivt producerende landbrug. Ikke desto mindre har vort landbrug i de seneste 5-7 år haft væsentlige vanskeligheder at kæmpe med. Baggrunden for vanskelighederne ligger såvel på produktions- som afsætningssiden.

For det første har ændringerne i landbrugets tekniske produktionsbetin- gelser gjort det muligt at øge produktionen pr. beskæftiget stærkt, således at een mand kan overkomme langt større produktion såvel i husdyrbruget som i agerbruget. For det andet er fødevareforbruget i Danmarks traditio- nelle aftagerlande, efter at Europas fødevareforbrug omkring midten af 50'erne havde nået det punkt, hvor vel stort set alle munde var mættet, ophørt med at stige væsentligt, samtidig med at landbrugsproduktionen stiger alle vegne.

Begge disse årsagssæt har spillet ind over alt i Europa og USA og med- virket til en total omkalfatring af den traditionelle landbrugspolitik, som vi kender den fra 30'erne. Medens landbrugspolitikken i mellemkrigsårene og de første år efter anden verdenskrig havde en udpræget beskæftigelses- mæssig baggrund, idet byerhvervenes ledighed tilskyndede den i landbruget beskæftigede arbejdskraft til at blive der, er denne forudsætning nu totalt ændret.

I 30'erne var målet for den økonomiske politik at hjælpe befolkningerne til at komme igennem depressionen. I 60'erne er målet at tilpasse de fuldt beskæftigede produktionsfaktorer hinanden, således at det størst mulige samlede udbytte opnås. I 30'erne var enhver rationalisering i landbruget nærmest af det onde, fordi man derved tilskyndede til en uønsket afvan- dring, og fordi den produktionsstigning, der næsten altid følger i kølvandet af øget rationalisering, som landbrugets produktion nu en gang foregår, ikke kunne afsættes. I 60'erne kan de forslugne byerhverv absorbere den arbejdskraft, landbruget kan afgive, og der er derved åbnet for uanede muligheder for landbrugets rationalisering.

Over alt i Europa og også i USA kæmper man i dag med eftervirkningerne af 30'ernes landbrugspolitik. De nye forudsætninger har nok givet de økono-

1. Foredrag i Nationaløkonomisk Forening d. 15. januar 1963.

* Bankdirektør, borgmester, formand for Dansk Landbrugs Realkreditfond.

AKTUELLE PROBLEMER I DANSK LANDBRUG¹

Af J. J. Paulsen*

1. *Stillingen i dag.*

Dansk landbrug anses med rette for at være et af verdens mest effektivt producerende landbrug. Ikke desto mindre har vort landbrug i de seneste 5-7 år haft væsentlige vanskeligheder at kæmpe med. Baggrunden for vanskelighederne ligger såvel på produktions- som afsætningssiden.

For det første har ændringerne i landbrugets tekniske produktionsbetingelser gjort det muligt at øge produktionen pr. beskæftiget stærkt, således at een mand kan overkomme langt større produktion såvel i husdyrbruget som i agerbruget. For det andet er fødevareforbruget i Danmarks traditionelle aftagerlande, efter at Europas fødevareforbrug omkring midten af 50'erne havde nået det punkt, hvor vel stort set alle munde var mættet, ophørt med at stige væsentligt, samtidig med at landbrugsproduktionen stiger alle vegne.

Begge disse årsagssæt har spillet ind over alt i Europa og USA og medvirket til en total omkalfatring af den traditionelle landbrugspolitik, som vi kender den fra 30'erne. Medens landbrugspolitikken i mellemkrigsårene og de første år efter anden verdenskrig havde en udpræget beskæftigelsesmæssig baggrund, idet byerhvervenes ledighed tilskyndede den i landbruget beskæftigede arbejdskraft til at blive der, er denne forudsætning nu totalt ændret.

I 30'erne var målet for den økonomiske politik at hjælpe befolkningerne til at komme igennem depressionen. I 60'erne er målet at tilpasse de fuldt beskæftigede produktionsfaktorer hinanden, således at det størst mulige samlede udbytte opnås. I 30'erne var enhver rationalisering i landbruget nærmest af det onde, fordi man derved tilskyndede til en uønsket afvanding, og fordi den produktionsstigning, der næsten altid følger i kølvandet af øget rationalisering, som landbrugets produktion nu en gang foregår, ikke kunne afsættes. I 60'erne kan de forslugne byerhverv absorbere den arbejdskraft, landbruget kan afgive, og der er derved åbnet for uanede muligheder for landbrugets rationalisering.

Over alt i Europa og også i USA kæmper man i dag med eftervirkningerne af 30'ernes landbrugspolitik. De nye forudsætninger har nok givet de økono-

1. Foredrag i Nationaløkonomisk Forening d. 15. januar 1963.

* Bankdirektør, borgmester, formand for Dansk Landbrugs Realkreditfond.

miske, men ikke med samme hast de politiske forudsætninger for radikale ændringer i landbrugsstrukturen. Man står derfor i dag med alt for mange landbrug og alt for stor en befolkningsandel i landbruget, når de tekniske muligheder og kravet om en mere optimal fordeling af arbejdskraften og indkomsterne i samfundet tages i betragtning. Men man står også med en vågen erkendelse af, at landbruget i helhedens og egen interesse må følge nye veje. De praktiske resultater af denne erkendelse er, omend langsomt, ved at vise sig.

Hvad særlig dansk landbrug angår, formåede dette op til midten af 50'erne gennem en stigende mekanisering og rationalisering navnlig af markarbejdet at forøge produktionen væsentligt samtidig med en betydelig reduktion af arbejdskraften. Afvandringen, der indtil da androg 9.000 helårsarbejdere årligt, kunne takket være byerhvervenes ekspansion finde sted uden sociale problemer. Da der var god afsætning for en stigende produktion, blev resultatet af den stærke produktivitet fremgang i denne periode gode indkomstforhold for erhvervets selvstændige, der i første halvdel af 50'erne endog kunne hævde samme niveau som byerhvervenes folk i almindelighed.

Fra midten af 50'erne indtraf der som nævnt en afsvækkelse i afsætningsmulighederne, som følge af den voksende markedsmætning i forbindelse med den stigende europæiske produktion og den heraf afledede protektionisme, der forhindrede dansk landbrug i en effektiv konkurrence med importlandenes egne landbrug. Producentpriserne for den animalske produktion stagnerede og begyndte endog at gå nedad. Trods en stadig noget stigende produktion er bruttofaktoriindkomsten i landbruget derfor ikke steget siden midten af 50'erne.

Da ekspansionen i byerhvervene samtidig er fortsat, fra 1958 endda med overordentlig styrke, måtte resultatet blive en stærk forøgelse af afvandringen, der da også er steget til gennemsnitlig 12.000 helårsarbejdere årligt i de seneste 7 år. Alene fra juli 1961 til juli 1962 vandrede 20.000 medhjælpere bort fra landbruget.

Fra anden verdenskrigs ophør og indtil 1962 har afvandringen medført, at arbejdsstyrken er reduceret fra 425.000 til 270.000 helårsarbejdere. Bogsstavelig talt hele nedgangen skyldes bortvandring af medhjælpen, d.v.s. ejernes egne børn og den faste og løse medhjælp. Derimod er der endnu ikke sket nogen væsentlig reduktion i antallet af selvstændige landbrugere, en gruppe, der af naturlige årsager er mere trægt bevægelig end medhjælpen.

Antallet af landbrugsejendomme er fra 1945 til 1961 kun faldet fra 208.000 til 196.500. Af dette antal er 40.000 under 5 ha, yderligere 52.000 mellem 5 og 10 ha og 33.000 mellem 10 og 15 ha. Vi har således 125.000 ejendomme under 15 ha, hvad der er næsten to trediedele af samtlige brug. Det skal i denne forbindelse nævnes, at et stigende antal af de mindre brugs ejere har hovedbeskæftigelse uden for deres brug, således at en del af disse

landbrug allerede er reduceret til boligbrug, hobbylandbrug, eller hvad man nu skal kalde dem.

I juli 1962 var antallet af medhjælpere nede på 100.000, hvoraf 34.000 var børn og slægtninge til ejeren, 45.000 karle og piger og 22.000 medhjælpere med egen husstand.

Blandt medhjælpen var der i øvrigt kun 18.000 piger og ugifte kvinder over 14 år, hvad der skaber et særligt problem med hensyn til at skaffe koner til fremtidens landbrugere.

Beregninger foretaget på basis af statistisk departements opgørelser af aldersfordelingen for medhjælpen – hvorfra ejerne til fremtidens landbrug skal rekrutteres – viser klart, at der fremtidig kun vil være nye ejere til under halvdelen af det nuværende antal brug. Det er endog overvejende sandsynligt, at der på længere sigt, som forstander Karlskov Jensen gav udtryk for det i sin nytårsoversigt i radioen, kun vil være veluddannede nye ejere til ca. 60.000 drevne landbrugsejendomme. Der er næppe heller plads til væsentlig flere ejendomme, hvis disse efter udviklingen skal kunne give en familie et rimeligt underhold.

Det er vigtigt at gøre sig klart, at problemet for landbruget ikke ligger i afvandringen, men at afvandringen er et resultat af de bagved liggende afsætningsvanskeligheder, og at afvandringen med den bestandige produktivitetsforøgelse, der knytter sig til den, i sig selv er en væsentlig del af løsningen på problemerne, såvel her i landet som i Europa i almindelighed og i USA.

Landbruget er altså ret langt fremme i sin egen løsning på problemerne. Medhjælperantallet er nu bragt så langt ned, at den første fase i arbejdskraftens bortvandring må nærme sig sin kulmination – simpelthen fordi bunden for medhjælpereskarens bortvandring må begynde at være nået. Som de økonomiske udsigter tegner sig for landbruget i de nærmeste år, må det dog anses for sandsynligt, at afvandringen vil fortsætte endnu en tid, før medhjælperantallet stabiliserer sig på et endnu lavere niveau.

Næste fase i udviklingen bliver bortvandringen af selvstændige. Denne bortvandring vil vel overvejende komme til at foregå i forbindelse med generationsskiftet. De produktionsmæssigt dårligste brug vil ikke mere kunne finde nye ejere til selvstændig drift, efterhånden som de nuværende ejere lægger op. En vis bortvandring må dog forudses i de kommende år også som følge af, at en del af de mindst effektive brug eller i øvrigt vanskeligt stillede landmænd må give op, fordi fortjenstmargenen som følge af stigende omkostninger efterhånden er blevet for lille til, at brug med beskeden produktionskapacitet kan klare sig længere. Incitamentet til at opgive at leve på en sten af et dårligt landbrug, når der kan fås godt brød i byerne, vil vel også gøre sig gældende med øget styrke.

Det må ventes, at denne anden fase i arbejdskraftens bortvandring vil

komme til at foregå noget langsommere end reduktionen af medhjælperstaben. De allerede etablerede selvstændige vil, hvis de overhovedet kan klare sig igennem, være mere utilbøjelige til at skifte erhverv end lønmodtagerne, også fordi de som gennemsnit vil være betydeligt ældre. På den anden side har der i de senere år været et underskud i efterspørgslen efter landbrugsjendomme, som har resulteret i en væsentlig nedgang i antallet af salg. De nuværende ejere bliver således siddende noget længere, vel ofte i håb om at opnå bedre priser, vel ofte af angst for pengeforringelsen, men samtidig også fordi de efter udviklingen vanskeligt kan skaffe sig en billigere bolig.

Der er imidlertid grænser for, hvor længe udbudet på denne måde kan holdes tilbage. Der kan hurtigt komme et yderligere stort antal brug på markedet, og købere hertil vil ikke kunne hentes fra den stærkt reducerede medhjælperstab.

Spørgsmålet er nu, om Danmarks tilslutning til det europæiske fællesmarked vil bringe helt nye forudsætninger for dansk landbrugs afsætningsmuligheder og dermed for arbejdskraftens afvandring og erhvervets hele fremtid.

Forinden jeg kommer nærmere ind herpå, vil det imidlertid være praktisk at forsøge at opridse hovedlinierne for landbruget i det fællesmarked, som vi regner med at skulle deltage i.

2. Landbruget og fællesmarkedet.

Den generelle målsætning for landbrugets stilling i det store marked er udtrykt i Rom-traktatens artikel 39, der kort fortalt opstiller følgende formål for den fælles landbrugspolitik:

- at forøge landbrugets produktivitet,*
- at sikre landbrugsbefolkningen en rimelig levestandard,*
- at stabilisere markederne,*
- at garantere forsyningerne,*
- at sikre forbrugerne rimelige priser på landbrugsvarer.*

Det er med udgangspunkt i denne målsætning og i den almindelige økonomiske baggrund med ønsker om stærk økonomisk vækst i dette nye stor-samfund, man må tage problemerne også for landbruget op.

Det er blevet sagt, at den nævnte målsætning for den europæiske landbrugspolitik indeholder indbyrdes modstridende programpunkter, og dette er vel også rigtigt, dersom man bedømmer Rom-traktatens program ud fra rent liberalistiske forudsætninger. Men et sådant udgangspunkt er forkert. Rom-traktaten indser realistisk, at de europæiske landbrugsordninger ikke med eet slag kan afskaffes til fordel for en fri prisdannelse og en fri tilpasning af produktionsvilkårene. Og dog indeholder Rom-traktaten – i hvert fald i sin målsætning – en umiskendelig liberalistisk kerne også for land-

brugssektoren. Der lægges afgørende vægt på udviklingen af produktivitet og på at tilvejebringe forudsætningerne herfor, først og fremmest ved en stabilisering af markedet.

Indkomstforbedringerne skal altså først og fremmest komme fra en udvikling af rationaliserende art, d.v.s. at landbruget inden for fællesskabet som gennemsnit ikke vil få indkomsterne forbedret via prisstigninger – hvilken politik i øvrigt heller aldrig har svaret regning nogetsteds, idet den altid har ført til en uafsættelig produktionsstigning – men ved en større produktion pr. mand. Da samtidig afsætningen som helhed vel stort set kun kan forventes udvidet i et omfang, der svarer til befolkningstilvæksten, følger også heraf, at den igangværende bevægelse af arbejdskraften fra land til by skal fortsættes. Det er da også åbent erkendt af fællesmarkedsmemberne.

Man må dog forudse, at en produktivetsforbedring med mindre arbejdsanvendelse og kun beskedent stigning i produktionen ikke er en proces, der har mulighed for at kunne gennemføres så hurtigt og effektivt, at landbrugernes indkomster kommer på højde med byerhvervenes, i hvert fald ikke inden udløbet af overgangsperioden, d.v.s. inden 1970. Man har i øvrigt næsten aldrig i landbruget set produktivetsstigninger uden samtidige produktionsstigninger.

Rom-traktaten lover heller ikke landbrugerne indkomstparitet med bybefolkningen, men tilsigter kun »en rimelig levestandard, især ved en forhøjelse af indkomsterne for de i landbruget beskæftigede personer«. Det må jo også være en forudsætning for at opnå en stadig bedre fordeling af arbejdskraften mellem by og land, at indkomstniveauet ikke kunstigt bringes så højt op, at produktionen stiger mere end afsætningsmulighederne, og at afvandringen standses, før mulighederne for produktivetsforbedringer er udtømt.

Man må snarere vente en politik, der tilstræber, at landbrugets indkomstforbedringer indirekte gøres afhængige af en fortsat afvandring, altså et skridt henimod en liberalisering af vilkårene i den forstand, at bestræbelserne går ud på at opnå paritet i arbejdsproduktiviteten i by- og landerhverv.

Denne paritet forudsættes at skulle nås på et prisniveau for landbrugsvarer, der er højere end verdensmarkedspriserne. Der er imidlertid allerede tegn til, at fællesmarkedspriserne ikke i længden vil få det i første omgang forudsatte høje niveau, men at en vis regulering nedad meget vel kan tænkes at ville finde sted, navnlig hvis afgørende tendenser til overproduktion slår igennem.

For at opfylde den generelle målsætning for landbruget forudsætter Rom-traktaten, at et bredt register af planøkonomiske midler tages i brug: prisreguleringer, produktionssubsidier, oplagrings- og overførselsordninger, stabilisering af ind- og udførsel o.s.v.

På kortere sigt – altså i overgangsperioden indtil 1970 – vil fødevarerpriserne kunne variere fra land til land inden for fællesskabet, ligesom de nationale landbrug vil kunne nyde visse præferencer på hjemmemarkederne. Efter 1970 skulle man efter fællesmarkedets hele idégrundlag kunne forvente samme prisniveau i de forskellige lande og en gennemført ligestilling for fællesskabets landbrug med hensyn til produktion og afsætning – altså en i hvert fald i princippet liberalistisk markedsordning.

I forbindelse med afspærringen udadtil vil hovednøglen til dette fællesskab være en fælles kornpris på et fikseret niveau højere end verdensmarkedspriserne, idet det forudsættes, at priserne på de animalske produkter tilpasses kornprisniveauet.

Systemet kan lyde umådeligt enkelt, men det er dog sandsynligt, at der også efter overgangsperiodens udløb må træffes vidtgående planøkonomiske forholdsregler inden for fællesskabet. Vanskelighederne for en fælles landbrugspolitik er betydelige, og en endelig udformning af de forskellige markedsordninger endnu langt fra fastlagt.

Man må vel nærmest karakterisere situationen ved at sige, at man har vedtaget at gå i gang med en fælleseuropæisk landbrugsordning, og at denne så i tidens løb vil få det indhold, som parterne efter udviklingen vil anse for nødvendigt, og som man i de konkrete situationer kan blive enige om.

De øvrige principielle punkter i Rom-traktaten er i og for sig allerede indeholdt i de nævnte hovedpunkter. At markederne skal stabiliseres, og forsyningerne garanteres, ligger allerede i den antydede planlægning for produktion og afsætning. Der er dog grund til specielt at henlede opmærksomheden på, at prisstabiliseringen på lidt længere sigt vil fjerne en væsentlig del af risikoen ved en egentlig industribetonet produktionsspecialisering.

Det sidste princippunkt i Rom-traktatens landbrugsprogram – at sikre forbrugerne rimelige priser – må indtil videre opfattes som en erklæring om, at fødevarerpriserne ikke nødvendigvis skal holde for, når landbrugets indkomstvilkår skal forbedres. Netop dette punkt må ses på baggrund af de principielle bestræbelser for at tilvejebringe en stadig højnelse af landbrugets arbejdsproduktivitet.

Dannelsen af det nye europæiske marked for landbrugsvarer kommer ikke til at foregå under stationære vilkår i øvrigt i den europæiske økonomi. Der er intet, der tyder på, at industriens vækst vil stagnere, selv om vækstraten for tiden er lidt aftagende.

Man forudsætter i fællesmarkedet – hvad der støttes af de meget betydelige valutareserver i de kontinentale lande – en forøgelse af byerhvervenes produktion på 50 % i den resterende del af 60'erne. Dette vil medføre stadige stigninger i byerhvervenes realindkomster og således i sig selv befordre fortsat afvandring fra landbruget. Europas landbrug vil altså på to fronter blive presset frem i løbet af overgangsperioden – dels ved incitamentet til

den fortsatte tekniske og strukturelle udvikling og dels ved konkurrencen med de fortsat ekspanderende byerhverv om arbejdskraften.

Det samlede forbrug af landbrugsvarer inden for fællesskabet kan nok ventes at stige noget og – efterhånden som de økonomisk mest tilbagestående områder i fællesmarkedet kommer med i den almindelige velstandsstigning – også at stige ud over, hvad befolkningstilvæksten betinger. Denne udvikling vil i øvrigt blive fremskyndet, hvis det fælles prisniveau kommer nærmere de franske end de tyske priser, idet der hermed som gennemsnit vil blive tale om lavere priser, end tilfældet nu er – og dermed om noget større forbrug, i hvert fald hvad de mere forædlede produkter angår.

En væsentlig del af en sådan mulig forbrugsstigning vil dog sandsynligvis blive tilgodeset af den almindelige, teknisk betingede produktionsudvidelse inden for de nuværende seks. Her vil overgangsperiodens nationale beskyttelsesordninger sikkert være en ret hårdt virkende bremse for den danske eksports muligheder, og efter overgangsperiodens udløb vil rationaliseringen af navnlig fransk, italiensk og tysk landbrug sandsynligvis have beskåret nogle af de muligheder, man uvilkårligt skulle mene, der må være for det i konkurrencemæssig henseende så effektive danske landbrug, når det endelige fællesmarked bliver en kendsgerning i 1970, hvis man da når så langt på landbrugsområdet på dette korte spænd af år.

En rapport fra fællesskabets landbrugsafdeling har i øvrigt for nylig givet udtryk for, at fællesskabets selvforsyning med fødevarer vil være nået hurtigere end tidligere forudset, ikke mindst som følge af den igangværende ekspansion inden for fransk landbrug. En del af den margen for import, som endnu måtte eksistere, må i øvrigt delvis forudses indtil videre at blive beslaglagt af Commonwealth-landene som en betingelse for Englands indtræden i fællesskabet, ligesom det må tages med i overvejelserne, at USA øver et hårdt pres for at få adgang til at sælge landbrugsvarer til fællesmarkedet.

Fællesskabets landbrugsafdeling har givet udtryk for, at der vil ske en produktionsomlægning bort fra mejeriprodukter – navnlig smør – over mod kødproduktion, hvor forbruget vil stige mest. Det er værd at være opmærksom på, at Danmark inden for fællesskabet kan påregne stigende afsætning af oksekød og måske også fjerkræ – områder, hvor det nuværende fællesmarked ikke med det første vil blive fuldt selvforsynende. Uanset alle eksportprognoser om overskudsproduktion af mælk i Europa i 60'erne, er det dog min personlige opfattelse, at netop mælkeproduktionen, der er særlig arbejdskrævende, sikkert vil gå stærkest tilbage under den kommende tids udvikling og netop herved have mulighed for på ny at blive rentabel.

Eksportmulighederne ud fra det udvidede fællesmarked lader sig vel endnu ikke bedømme. Nogen større optimisme i så henseende er på kort

sigt næppe motiveret. Ganske vist er befolkningstilvæksten i U-landene meget stor, ligesom en indtægtsforøgelse her – i modsætning til de stærkt udviklede lande – i meget høj grad vil gå til køb af fødevarer. Men U-landene har betydelige investeringsomkostninger i forbindelse med forsøgene på at forcere en industriel udvikling frem, og kan ikke i større omfang samtidig skaffe sig penge også til at betale importerede fødevarer med, og da slet ikke fødevarer af højt forædlet karakter af den slags, dansk landbrug har specialiseret sig i. Man må på kortere sigt snarere forvente, at U-landene vil sætte ind på at udvikle deres egne landbrug, og således snarere vil importere traktorer end fødevarer. Samtidig ligger USA inde med enorme overskudslagre, som i givet fald kan tilbydes udviklingslandene.

På noget længere sigt vil der dog måske blive mulighed for at afsætte proteinrige fødevarer – måske i særlig grad mælk og ost – til U-landene, navnlig hvis fællesskabet vil være sig størrelsen af sit politiske og økonomiske ansvar over for disse lande bevidst, og gennem effektiv støtte medvirke til en hurtig ophjælpning af U-landenes økonomi. På kortere sigt er det imidlertid først og fremmest vilkårene inden for fællesskabet, der bliver afgørende for vort landbrug.

Det må her forudsættes, at også England og Norge kommer med, og at de neutrale stater inden for de nuværende syv før eller siden opnår en associeringsordning. Det er meget afgørende for landbrugseksporten, at fællesskabet – inklusive associerede områder – får så bredt et omfang som muligt. Af den samlede landbrugseksport, inklusive kød- og mælkekonserves, på op mod 5,5 milliarder kroner går halvdelen til den europæiske frihandels-sammenslutning (de syv) og en trediedel til fællesmarkedslandene. Det er med andre ord mere end $\frac{1}{3}$ af landbrugseksporten, som går til de områder, som påregnes tilknyttet det europæiske fællesmarked.

Bliver vi sammen med de nuværende EFTA-lande stående uden for fællesskabet, må vi påregne, at den nuværende eksport til fællesmarkedet på en trediedel af den samlede landbrugseksport kommer alvorligt i fare. Det er i så fald først og fremmest eksporten af levende svin og kvæg, okse- og kalvekød samt fjerkræ og æg, der kommer i fare – d.v.s. netop de områder, hvor vi ellers kunne forudse en vis ekspansion – idet næsten hele eksporten af disse produkter går til det nuværende fællesmarked.

Vi har jo allerede alvorligt kunnet mærke, hvad fællesmarkedets landbrugspolitik har betydet for dansk eksport af en del af disse varer. Vanskelighederne øges efter alt at dømme yderligere, når fællesmarkedet i løbet af foråret får aftalt ordninger for mælk, mejeriprodukter og oksekød. For 1963 alene vil det kunne koste landbruget og Danmark et valutatab på 4-500 mill. kr., at vi ikke er med i fællesskabet, og hertil kommer på længere sigt, at selvforsyningen i de kontinentale fællesmarkedslande efter-

hånden ville blive total, uden at vi deltager i den, at vi med andre ord på længere sigt bliver trængt helt ud som leverandør sydpå.

Også eksporten af vegetabilier vil blive ramt i denne situation, idet $\frac{2}{5}$ af denne udførsel går til fællesmarkedet. Derimod vil afsætningen af bacon og smør samt af konserves kun berøres i beskedent omfang.

Der vil i en situation, hvor Danmark står uden for fællesskabet, ikke umiddelbart være stor mulighed for som kompensation at forøge eksporten af de produkter, hvor hovedafsætningen i forvejen finder sted uden for fællesskabet, navnlig bacon og smør; markederne for disse varer er i forvejen mættede, og yderligere udbud vil kun kunne afsættes til faldende priser.

Medmindre eksporten af kød, fjerkræ og æg kan finde helt nye markeder – og det er der for tiden ikke megen udsigt til – løber landbruget altså risiko for at måtte indskrænke produktionen svarende til i værste fald et sted mellem $1\frac{1}{2}$ og 2 milliarder kroner årligt, eller en fjerdedel af landbrugets samlede produktionsværdi. En udvikling blot tilnærmelsesvis i denne retning ville have højst uheldige virkninger for landbrugserhvervet, der fra en kritisk situation vil blive ført direkte ind i en dybt alvorlig krise, både fordi afsætningen ville gå ned, og fordi man måtte skyde en hvid pind efter fællesmarkedspriserne.

For det øvrige samfund ville problemerne ikke blive mindre, idet den påregnelige nedgang i nettovalutaindtjeningen på indtil $1\frac{1}{2}$ milliard kroner ikke ville kunne tåles uden meget væsentlige byrder for alle. Industriens kapacitet kan jo ikke uden videre udvikles til at kompensere tabet, rent bortset fra, at industrieksporten formentlig heller ikke vil være upåvirket af, at Danmark stod uden for fællesskabet, der aftager mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{5}$ af industrieksporten.

Man må alt i alt kunne drage den konklusion:

at tilslutningen til fællesmarkedet næppe vil få træerne til at vokse ind i himlen for dansk landbrug i fællesmarkedets overgangsperiode indtil 1970,

at selv på længere sigt vil udsigterne heller ikke være særlig lyse, fordi produktionen af landbrugsprodukter i fællesmarkedet vokser hurtigere end forbruget, og fordi de andre partners konkurrencemæssige stilling til den tid vil være stærkt forbedret, men

at der ikke er anden udvej end at komme ind i fællesmarkedet og håbe det bedste, idet alternativet vil være katastrofalt, såvel for landbruget som for det danske samfund som helhed.

3. Strukturændringstendenserne for dansk landbrug.

I min indledning opridsede jeg de karakteristiske tendenser for udviklingen i dansk landbrug siden krigen. I tilslutning til gennemgangen af land-

brugspolitikken og landbrugets almindelige placering i det større fællesmarked må jeg give udtryk for den opfattelse, at den udvikling, dansk landbrug har været præget af i de senere år, i hovedtrækkene ikke vil blive ændret på nogen virkelig afgørende måde gennem tilslutningen til det store marked. De nuværende eksportmængder af vore traditionelle landbrugsvarer vil sandsynligvis ikke kunne forøges væsentligt i det udvidede fællesmarked, omend visse omlægninger kan forudses at give visse muligheder, hvis vi forstår at udnytte dem.

Fællesmarkedets landbrugsordninger vil blive baseret på en højere kornpris end verdensmarkedets, og vi må nok derfor her i landet indrette os på i voksende grad at afpasse husdyrproduktionen efter, hvad den hjemlige afgrødeproduktion giver mulighed for – og hvad prisstigningsgevinsten ved at komme op på »Europa-priser« angår, behøver den heller ikke på længere sigt at bedre landbrugets relative vilkår afgørende.

Der er grund til at tro, at landbruget også under fællesmarkedet – og ligesom de andre parter i samarbejdet – må indstille sig på at fortsætte strukturrationaliseringen – hvilket vel i væsentlig grad vil sige at blive færre om at dele en kage af en given størrelse – sideløbende med, at produktionsapparatet udbygges og intensiveres for at sikre konkurrenceevnen over for udlandet – og sådan set også over for indlandets industri i kampen om arbejdskraften.

Kærnen i landbrugets problemstilling – også under fællesmarkedet – er derfor hastigt at komme virkelig i gang med den påkrævede omstillingsproces, der ved siden af den nødvendige omkostningsbesparende rationalisering af produktionsapparat og produktionsproces indebærer, at der skal ske en fordeling af brugene på færre hænder med nedlæggelser, sammenlægninger, samdrift af flere ejendomme – kort sagt alt det, der kaldes strukturrationalisering.

Det er ikke en proces, som det er morsomt at gå i gang med. Det er en proces, som på mange måder vil gøre ondt. Det er en proces, der i ganske særlig grad er vanskelig, fordi den går helt på tværs af mange menneskers tilvante forestillinger og hidtidig officiel landbrugspolitik. Det er følgelig en proces, der ikke kan komme i gang, uden at der slås mentalitetsmæssige kolbøtter.

På den anden side er omstillingen, der på lignende måde trænger sig igennem i mange byerhverv, en bydende nødvendighed, fordi der ikke er nye folk til mere end 60-70.000 brug, og fordi der næppe heller vil kunne forventes virkelig rentabilitet i væsentligt flere end dette antal.

I konsekvens af, at der ikke længere må lægges hindringer i vejen for en udvikling af landbruget efter rationelle og rentabilitetsbestemte kriterier, er den inderste kerne i landbrugets strukturproblemer at udbygge de brug, der har tilstrækkelig basis for at give en familie et efter udviklingens

stadig voksende krav rimeligt underhold. At nedlægning og sammenlægning af brug, der ikke i fremtiden kan give en familie et rimeligt underhold under disse forhold bør kunne finde sted ret frit, burde der ikke kunne diskuteres om.

Her rører vi ved den såkaldte landbrugsforpligtelse. Denne landbrugsforpligtelse, d.v.s. pligten til at drive ejendommen og opretholde den som et selvstændigt brug med indavl i bygningerne, er jo et meget afgørende indgreb over for landbrugets selvstændige erhvervsudøvere, og lignende forpligtelser er ikke pålagt andre erhvervsudøvere. Spørgsmålet om ophævelsen af landbrugsforpligtelsen på ejendomme, der ikke har nogen fremtid for sig som selvstændige bedrifter, har været et af de første spørgsmål, den siddende landbokommission har beskæftiget sig med.

Jeg synes, man med føje kunne have ventet, at i hvert fald brug under 5 ha, eller snarere 10 ha, til en begyndelse var blevet helt fritaget for landbrugsforpligtelsen. Men en sådan regel blev ikke foreslået og er da heller ikke nedfældet i den i fjor vedtagne nye landbrugslov. Mit synspunkt er det, at da ingen vil tvinge nogen landmand til at nedlægge sin ejendom, eller sammenlægge den med en anden, måtte det have været aldeles risikofrit at give større frihed, samtidig med at man herved kunne have taget et specielt hensyn til ejerne af de brug, som udviklingen har gjort mere og mere usælgelige.

Efter den nye lov er der vel tale om den principielle nyindstilling, at der gives en vis adgang til nedlægning af mindre landbrug, men desværre indtil videre alene på betingelse af, at der skal ske sammenlægning med een eller flere andre, mindre ejendomme, der ligger hensigtsmæssigt for en sammenlægning. Grænsen for denne frie, men betingede nedlægningsadgang sættes til 5 ha af bedste jord svarende til 7 ha af middelgod jord. De sammenlagte ejendomme må ikke uden særlig bevilling komme op på over 12 ha af den bedste jord (svarende til 17 ha middelgod jord). Efter udviklingen må man have lov til at betegne det i sig selv betydningsfulde principbrud, at der overhovedet gives adgang til nedlægning af en landbrugsejendom, som et meget beskedent fremskridt. Bestemmelsen minder lidt om at skyde med forladegevær i en atomtid. Og den kommissionsblåstemplede størstestørrelse for fremtidens husmandsbrug vil ikke løse store problemer.

Med anvendelse af lidt sandsynlighedsregning uden eksakte sandsynligheder kan sagen stilles op på den måde, at følgende vilkår ifølge loven skal være opfyldt samtidig: De to ejendomme skal være velbeliggende for hinanden, helst naboejendomme. Deres samlede areal må ikke overstige 12 ha af bedste jord. Den ene ejer skal være villig til at købe, og den anden ejer skal være villig til at sælge. Den pris, hvortil der handles, skal svare til betingelserne for, at det samlede brug med de investeringer, der er nødvendige for at få et ordentligt produktionsapparat frem, vil være i stand til at

klare sig økonomisk i fremtiden. Når man ganger disse sandsynligheder med hinanden, bliver der en meget ringe total chance for at få sammenlægninger efter lovens retningslinier bragt i stand. Lovgivningen har da heller ikke sat sig synderlige resultater i praksis.

Som udviklingen tegner sig, er det ikke begrænsninger i den frie omsættelighed og udnyttelse af danske landejendomme, landbruget har behov for, men virkelig liberalisering, øget frihed, så udviklingen ikke hæmmes for stærkt. Det er svært at frigøre sig for forestillingen om, at der med den fart, udviklingen rider, vil være en afgrund til forskel mellem de juridiske jordlove på den ene side og de praktiske økonomiske love for jordbrugets udvikling på den anden side. Det praktiske liv vil sikkert vide at bane sig ad de naturlige veje på trods af lovgivningen, men de restriktive love vil trods alt hæmme og forsinke udviklingen og vil uvægerligt komme til at koste kapitaltab og fejlinvesteringer.

Det, der sker i disse år, er, at den økonomiske nødvendighed og den tekniske mulighed for at koncentrere produktionen på færre brug går nøje i spand. Men hvor langt vil processen gå? Det amerikanske landbrug – der også overvejende er familiebrug – ligger i dag på en gennemsnitsstørrelse på 130 ha og er de sidste 5 år vokset fra 108 til de nævnte 130 ha. Så langt kommer vi ikke i Danmark som følge af vor intensive husdyrproduktion og større udbytte pr. arealenhed, men vi vil sikkert opleve, at vore forestillinger om størrelsen af fremtidens familiebrug gradvis – og til stadighed – vil blive ændret i opadgående retning.

Det skulle ikke undre mig, om udviklingen vil gå så hastigt, at forestillingerne om bruget på de 12 ha god jord, som landbokommissionen har sat som øverste grænse for den ejendom, der uden særlig bevilling må komme ud af en sammenlægning af to landejendomme, i løbet af en overskuelig – og sikkert ret kort – periode vil være ændret til forestillinger om brug på 30-40 ha som det, en familie takket være den fortsatte tekniske udvikling vil kunne overkomme alene.

På baggrund af den revolution, der forestår i dansk landbrug, har det været lidet opmuntrende at følge de udkast til nye restriktioner for erhvervelsen af landbrugsejendomme, som har præget de seneste måneders offentlige debat om jordlovene. De foreslåede regler er bygget op omkring to hovedbestemmelser: Erhververen af en landbrugsejendom skal drive ejendommen jordbrugsmæssigt og tage fast bopæl på den, og ingen person kan fremtidig erhverve adkomst til mere end een landbrugsejendom.

Disse forslag, som vel først og fremmest er tænkt til bevarelse af dansk jord på danske hænder, ville kunne få meget alvorlige konsekvenser for landbrugets udvikling. Taget efter bogstaven vil de forhindre byboere i at erhverve landbrugsejendomme uden for byoplandet, og derved i øvrigt koncentrere byboeres efterspørgsel endnu mere på de områder nær byerne,

hvor der i forvejen er et meget stærkt pres på priserne. Denne virkning, som i sig selv er uheldig nok, er imidlertid uden større betydning sammenlignet med, at landmænd ude i de egentlige landbrugsdistrikter vil blive afskåret fra at eje mere end een ejendom, d.v.s. i praksis afskåret fra at købe en for dem bekvemt liggende naboejendom, der blev ledig.

Det er fra forskellig side anført, at der kun er et beskedent antal, der vil blive ramt af en sådan bestemmelse, idet det kun er nogle få procent af ejendommene, der ikke bebos af ejeren. Men det kan i denne sag ikke nytte at anskue virkningerne ud fra de forhold, der gælder i dag, fordi udviklingen kommer til at gå så uendelig hurtigt i de kommende år. Hvad der er frisk statistik i dag, kan være historie i morgen.

Som det er nævnt tidligere, er der i landdistrikterne et egentligt under-skud i efterspørgslen efter almindelige landbrug, og afvandringen vil klart medføre, at et meget stort antal brug vil forsvinde som selvstændige landejendomme. Borttager man nu helt mulighederne for, at allerede etablerede landmænd kan købe disse brug, der ikke kan bestå selvstændigt, rammer det både de siddende ejere, der ingen mulighed får for at sælge, og de landmænd, som ellers på fornuftig vis ville have kunnet supplere deres ejendom til en passende størrelse.

Nu må man håbe, at den offentlige debat allerede har kvælet disse forslag, men alene det, at disse tanker højtideligt har kunnet fremsættes, viser, hvor langt bagefter, man i de mest officielle cirkler fortsat er i omgangen med de reelle problemer i landbruget. Hvad regeringens store buket af jordlovsforslag så endeligt vil bringe, må jeg afstå fra at kommentere, allerede fordi de nye lovforslag jo endnu ikke er tilgængelige. Og indtil da er der i hvert fald grundlag for at bevare en vis optimisme med hensyn til, at de nye love ikke vil blive så indgribende, at de vil kunne være en bremse på landbrugets naturlige strukturtilpasning.

4. En konstruktiv landbrugspolitik.

For et erhverv, der ved dygtig og initiativrig indsats – og den sans for udviklingens krav til omstilling, som har præget dansk landbrug gennem generationer – i perioden 1948 til 1961 har kunnet øge produktionen pr. mand med over 100 %, må det være vanskeligt at forstå, at det er nødvendigt, at erhvervets forhold går en yderligere omkalfatring i møde. De dårlige indtjeningsforhold i disse gode høstår vækker dog nok til eftertanke mange steder og skaber ængstelse i mange landbohjem. Den produktivitetstilvækst, dansk landbrug har præsteret siden krigen, er imponerende. Men produktivitet er jo ikke alene en teknisk størrelse, den er i høj grad et økonomisk begreb. Produktivitet måles i sidste instans ikke i stykker og kilo, men i kroner. En nok så høj og effektiv produktion har produktiviteten nul, både driftsøkonomisk og samfundsøkonomisk, hvis produktionen møder andre

landes beskyttelsesforanstaltninger og derfor ikke kan afsættes, eller ikke kan afsættes til lønnende priser.

Udviklingen indikerer, at det i det længere løb vel er muligt at dække produktionsbehovet i det øvrige kontinentale Europa med måske kun en trediedel af de nu i erhvervet beskæftigede, og herhjemme vel på længere sigt alene med omkring det halve antal landmænd, når alle produktionsfaktorer udnyttes effektivt. Der er i øvrigt ikke nogen anden vej, hvis erhvervet på ny skal blive virkeligt rentabelt.

En kommende landbrugspolitik må efter udviklingen snarest udformes således, at sammenlægninger og samdrift tillades meget frit. Det er jo de enkelte landbrugsbedrifter, der er grundlaget for landbrugets produktionsmuligheder og økonomiske stilling, *og det første og vigtigste problem for en konstruktiv landbrugspolitik er at skabe forudsætningerne for en naturlig og smidig tilpasning af bedriftsstørrelsesstrukturen, så de ejendomme, som ingen mere vil købe som selvstændige landejendomme, frit skal kunne købes eller forpagtes af naboer, d.v.s. af landmænd, der kan sammenlægge dem med og drive dem sammen med deres egne brug.*

Man må så i øvrigt i denne forbindelse være opmærksom på, at en lempelse af landbrugsforpligtelsen ikke er et indgreb over for de landmænd, der nu ejer de problematiske brug i farezonen, men en retfærdighedshandling over for dem. Gennem lempelsen giver man dem nemlig en chance for at komme af med disse brug og få en bedre fremtid, enten i et større og bedre brug eller i et andet erhverv, eller eventuelt bare for at skaffe sig lidt velfortjente midler til at supplere folkepensionen med.

De brug, der ikke på længere sigt kan danne basis for en families eksistens på et rimeligt niveau, som ikke har særlige beliggenhedsværdier, og som ingen unge landmænd mere vil efterspørge, vil ellers, hvis de ikke kan sælges til sammenlægning eller samdrift, før eller siden ende deres dage som ødegårde.

For de brug, der vel er for små eller dårlige til at kunne fortsætte som selvstændige landbrug, men som takket være en gunstig beliggenhed nær by eller industricenter eller i naturskønne omgivelser har særlig beliggenhedsværdi, er problemerne små. Disse brug forsvinder ud af landbruget og har derfor ingen interesse for diskussionen om landbrugets fremtidige struktur. En lempelse af nedlægnings- og samdriftsreglerne må dog også her anses for at være ønskelig, hvis jorden ikke skal gå ud af drift.

Et særligt ømtåleligt problem foreligger med hensyn til de utilstrækkelige ejendomme, som efter udviklingen ikke burde udbygges, men hvis ejere, der ikke kan sælge dem med landbrugsforpligtelsen, i kampen for økonomisk at overleve vil have en stor fristelse til ved omfattende investeringer i nye bygninger at skaffe sig nye store produktionsmuligheder, for at de kan klare sig igennem. De pågældende landmænd ville ved at købe en anden

ejendom ofte kunne få et bedre produktionsapparat til en langt billigere pris. Det må forekomme meget betænkeligt, om man fortsat gennem lovregler, der er ude af kontakt med udviklingen, forhindrer nedlægning, sammenlægning eller samdrift af sådanne ejendomme, og herved øger presset på bygningsinvesteringer, der uvægerligt vil vise sig at være fejlinvesteringer.

Den prisklemme, dansk landbrug er kommet ind i mellem vigende afsætningspriser og øgede omkostninger gennem afsmitningen fra ekspansionen i byerhvervenes indkomster, har i forbindelse med usikkerheden omkring fremtiden under større markedsdannelser forklaret, at man i de senere år har søgt en midlertidig løsning på problemerne gennem indførelsen af forskellige tilskuds- og hjemmemarkedsprisordninger, som en naturlig overgang til de forventede bedre prisvilkår inden for fællesskabet.

Når Danmarks indtræden bliver en realitet, må denne midlertidige politik efterhånden ophøre, idet nationale subsidieordninger i hvert fald ikke vil kunne bestå efter overgangsperiodens udløb, og i øvrigt let vil forhale tilpasningen og derved gøre pinen ved omstillingen unødigt langtrukken for erhvervet som helhed.

Man kan altså klart forudse nødvendigheden af en konstruktiv landbrugspolitik herhjemme med en målsætning helt på linie med Rom-traktatens, hvis dansk landbrugs relative konkurrenceevne skal kunne bevares. Dette er kort og godt ensbetydende med fortsat produktivitetsstigning *uden* væsentlig produktionsstigning, altså fortsat afvandring.

At udbygge landbrugets produktivitet gennem investeringer i bygninger, maskiner og automatiseringsanlæg i overensstemmelse med, at brugenes antal nedbringes, og endnu væsentlige kontingenter af landbrugets arbejdskraft overføres til byerhvervene for at skabe passende vilkår for de resterende, bliver en af fremtidens store opgaver. En nøje tilpasning af udviklingen af de to store sektorer – landbrug og byerhverv – er i det hele nødvendig, hvis man vil undgå for store sociale og økonomiske tilpasningsvanskeligheder.

Afvandringen fra landbruget må ikke ske hurtigere, end udviklingen i byerhvervene tillader det, og samtidig er det en økonomisk forudsætning, at landbrugsproduktionen og -eksporten opretholdes på et så højt niveau som overhovedet gør sig ved indsats af alle kræfter, herunder også det offentliges bistand til fortsatte eksportfremmende foranstaltninger på bredeste basis. Indsatsen her kan der næppe gøres nok ud af.

Der har i de sidste år ligesom været en tendens hos visse kredse til at reducere dansk landbrugs betydning for hele samfundets trivsel. Jeg vil gerne her over for gøre gældende, at dansk landbrug præsterer halvdelen af vor eksportværdi med en eksport på omkring 5,5 milliarder kroner i 1962. I relation til nettovalutaindtægten er landbrugets andel endda særlig stor,

idet landbrugsproduktionen kun i meget begrænset omfang baseres på importerede råstoffer. Selv om landbrugets andel i beskæftigelsen er vigende, er dets almindelige betydning det ikke.

En fortsat højnelse af den generelle levestandard her i landet har til forudsætning, at der kan finde en stadig udbygning sted af industrien og handelen. Men for at kunne udvikle industrien og andre byerhverv, har vi fremdeles meget hårdt brug for indsats til opretholdelse og fremme af landbrugets valutaskabende evne. Ud fra en helhedsbetragtning har landbruget derfor krav på al mulig støtte til alle eksportfremmende foranstaltninger.

Det er den frie tilpasning til skiftende tiders vilkår, der har bragt dansk landbrug frem til førstepladsen på den internationale rangstige -- hindres eller hæmmes denne mulighed for fri tilpasning, kan vi på få år tabe det forspring, vi i dag har i konkurrencen med det øvrige Europas landbrug. For ingen må tvivle om, at resten af 60'ernes år vil blive benyttet til en umådelig effektivitetsindsats på landbrugsområdet hos alle fællesmarkedets fremtidige medlemmer og associerede.

En liberal tilpasning af fremtidens landbrug forudsætter også en liberalistisk finansiering af investeringerne. Både de enkelte landbrugsbedrifter imellem og i forholdet mellem landbrug og byerhverv er den frie konkurrence om kapitalen en forudsætning for at undgå fejlinvesteringer og forhaling af strukturtilpasningen.

Vi er her i landet i det store og hele kommet bort fra statsfinansiering af erhverv og byggeri og er nået frem til forhold, hvor alle erhverv i princippet konkurrerer på lige fod om lånekapitalen.

Denne lånemarkedets liberale struktur er den bedste garanti for, at kapitalen finder anvendelse dér, hvor arbejdskraft og investeringer kan opnå den højeste aflønning på kort og langt sigt.

Man må påregne, at der vil være et lånebehov på $\frac{1}{2}$ milliard kroner årligt til investeringer bare i bygningsinvesteringer i landbruget, yderligere $\frac{1}{2}$ milliard til teknisk materiel og væsentligt over $\frac{1}{2}$ milliard om året til formidling af generationsskiftet, herunder til at købe de brug, der skal forsvinde. Disse tal svarer dog alene til de faktiske lånebehov til de nævnte formål i de senere år. Man må erkende, at et overvældende stort antal af landbrugets avlsbygninger i dag er kassable. Den dag, spørgsmålene om den fremtidige landbrugsstruktur, om markedsforholdene samt om den rette karakter af fremtidens landbrugsbyggeri vil være mere afklarede, vil kapitalbehovet til den rationaliseringsindsats, der da bliver aktuel, være langt større.

Men heldigvis har dansk landbrug bedre private lånemuligheder end noget andet lands landbrug. Erhvervet har fra gammel tid dybe rødder ind i alle vore penge- og kreditinstitutter. Kredit- og hypotekforeningerne er jo oprettet særlig med henblik på at kanalisere lånekapital til landbrugssektoren,

og der findes vel snart sagt heller ikke den bank eller sparekasse, i hvis ledelsesorganer landbruget ikke fra gammel tid er næsten overvægtigt repræsenteret. Siden er disse landbrugets gode kanaler til pengemarkedet yderligere udbygget med det efter initiativ fra landbrugsministeren ved særlig lov oprettede Dansk Landbrugs Realkreditfond, der netop er stiftet til finansiering af alle produktive investeringer i landbruget samt til lettelse af generationsskiftets formidling.

Realkreditfonden har i sin 2-årige levetid placeret lån til investeringer og generationsskifte i over 7.000 landbrugsejendomme og gartnerier til et lånebeløb af ca. 220 mill. kr., eller over 30.000 kr. i gennemsnit pr. belånt ejendom. I forening med de i forvejen solidt udbyggede realkreditinstitutioner og pengeinstitutterne har fondens oprettelse medført, at der, hvor kvaliteterne er til stede, kan ydes lån med den fulde anskaffelsessum af investeringerne og helt op til 70 % af ejendommens handelsværdi inklusive besætning og inventar og inklusive værdien af de forbedringer, som lånet skal finansiere.

Belåningen er herved tilrettelagt således, at der i ydertilfælde ved generationsskifte og større investeringer kan gives lån op til ca. 100 % af værdien af jord og bygninger alene. Hvor fonden skal yde lån til køb af lillægsjord eller sammenlægning af ejendomme, tages ved vurderingen udgangspunkt i den supplerede ejendoms handelsværdi, således som denne vil være efter sammenlægningen, inklusive også værdien af de bygningsforbedringer, som sammenlægningen medfører, og som finansieres af fondens lån. Også i disse tilfælde kan fondens lån andrage op til omkring 100 % af værdien af jord og bygninger efter sammenlægningsinvesteringernes foretagelse. Med disse belåningsmuligheder, der går til det forsvarliges kant, skulle det være muligt at klare de kommende års store investeringer – vel at mærke de investeringer, der er virkelig rentable og efter udviklingen bør nyde fremme.

Efter oprettelsen af Dansk Landbrugs Realkreditfond som supplement til de i forvejen gode finansieringskilder for dansk landbrug, er kreditgivningen til landbrugets strukturomstilling organiseret så effektivt og dristigt som vel muligt. De røster, der fremdeles nu og da lyder om statslån, er uden saglig baggrund, hvis finansieringen skal bidrage til en sund og rentabel udvikling af erhvervet, og gennemførelsen af statslån til landbrugsinvesteringer på bredere basis ville bl.a. afstedkomme sådanne forvridninger af værdirelationerne, at det efter udviklingen ville få meget alvorlige konsekvenser for den private realkreditgivnings virke.

Det er vel imidlertid også klart, at de finansieringsproblemer, der nu og da påpeges, først og fremmest står i forbindelse med vort ekstraordinært høje renteniveau i disse år. Årsagen til dette er som bekendt, at kreditpolitikken hidtil har måttet bære en væsentlig del af byrden i bestræbelserne for at dæmpe den overaktivitet, som navnlig er skabt af for store ind-

komststigninger og for voldsomme stigninger i statsudgifterne til alle formål. Den stramme kreditpolitik har desværre overvejende ramt eksport-erhvervene, herunder ikke mindst landbruget, som dels præges af en langsom kapitalomsætning, der gør renten særlig tyngende, dels ikke har haft mulighed for at vælte den højere rentebyrde over på priserne.

Spørgsmålet er nu, om dette høje niveau kan ventes at komme til at råde også i de kommende år, eller om man gennem en nedsættelse kan få en tiltrængt lettelse for finansieringsvilkårene for landbruget.

Som antydnet er svaret herpå i høj grad knyttet sammen med mulighederne for en fornuftig indkomspolitik og anvendelse af andre midler end rente- og kreditpolitikken i den økonomiske stabiliseringstjeneste, men udsigterne til Danmarks indtræden i fællesmarkedet giver dog på dette område en meget afgørende forudsætningsændring, som det er nødvendigt at gå nærmere ind på.

Fællesmarkedets landene har et renteniveau for obligationer, der ligger væsentligt under det danske, i Vesttyskland således 6-6½ %, i Frankrig og Italien en procent lavere og i Benelux yderligere en halv procent lavere. Inden for fællesskabet er liberaliseringen af kapitalbevægelserne allerede vidt fremskreden, og medlemslandene har fra 1960 haft en forpligtelse til at tillade indbyrdes køb og salg af børsnoterede obligationer. I praksis er ikke alene de indbyrdes restriktioner afskaffet, men også de fleste restriktioner på kapitalbevægelser mellem medlemslandene og udenfor stående stater.

Både på kortere og længere sigt må Danmark ved sin indtræden i fællesskabet tilpasse sig disse vilkår. Vi kan næppe forvente at få en frist for frigivelsen af kapitalimport og kapitaleksport, og vi kan derfor heller ikke opretholde det høje renteniveau, men må ned på fælleseuropæisk niveau, i hvert fald ned i nærheden af det tyske niveau på 6-6½ %.

Kommer vi med i fællesmarkedet fra 1. januar 1964 efter planerne, er det min opfattelse, at et væsentligt lavere renteniveau vil tvinge sig igennem allerede i løbet af indeværende efterår og dermed løse problemet om omkostningerne ved låntagningen til landbrugets omstillingsinvesteringer på en tilfredsstillende måde, hvorved bemærkes, at der få steder er så langfristede amortisationsvilkår for landbrugets realkreditlån som i Danmark.

Jeg vil gerne slutte med at understrege, at hele den beskrevne teknisk-økonomisk bestemte omstillingsproces for landbruget ikke lader sig hindre ret længe, og da slet ikke, når der skal leves op til den generelle europæiske målsætning om økonomisk vækst. Rationaliseringen af landbruget – såvel selve de enkelte bedrifter som forædlingsvirksomhederne – må gå sin gang her, som den sikkert vil gå sin endnu stærkere gang i udlandet. Man kan tilføje, at den hidtidige træghed i den officielle landbrugspolitik medfører, at mange landmænd kommer til at tage skade, ikke for egen, men for statens

hjemgæld. Der har jo i den sidste halve snes år været mulighed for at se, hvor udviklingen bar hen, men traditionerne har været for stærke til, at man har draget konsekvenserne i tide.

Den officielle politik tvinges nu af kendsgerningerne til at lægge roret afgørende om. For mange ældre landmænd på dårlige brug skaber vanskelighederne sociale problemer. Mit håb for den kommende udvikling vil være, at landbrugspolitikken klart vil erkende erhvervsudviklingen som sit område, idet man herved, ikke mindst gennem den væsentligt friere jordlovgivning som et uundgåeligt led, samtidig vil kunne mildne de sociale problemer meget væsentligt.

Flere ting i mit indlæg vil nok være lidet populære, idet økonomiske synspunkter kan føles så kolde, når det er veltjente menneskers arbejdsplads og hjem, det drejer sig om. Jeg har imidlertid alene haft i tankerne, hvad jeg efter udviklingen mener, tjener erhvervet som helhed og samfundet bedst, og må jo så gentage, at der jo ingen er, der vil tvinge nogen landmand til at opgive sin ejendom, men blot gøre det lettere for ham at slippe af med den, hvis han ønsker at sælge. Det er ikke let, når en politik, der har været ført i mange år, pludselig skal drejes ind i den helt modsatte retning. Det er imidlertid mit indtryk, at vide kredse, også blandt landboerne selv, erkender problemernes styrke, og hermed skulle grundlaget være til stede for den politiske indsats, der er påkrævet, hvis landbruget skal kunne blive rentabelt på ny og give sine udøvere rimelige kår. Det haster imidlertid med indsatsen, hvis dansk landbrug skal kunne bevare sin førerstilling, og dette må være målet.